

TEORII ȘI DEZBATERI CONTEMPORANE

MIHAELA CZOBOR

CONDIȚIA UMANĂ GLOBALĂ ȘI CULTURA

Globalizarea este în lumea modernă un proces social și cultural care cuprinde din ce în ce mai multe sfere ale vieții umane, creștând o tot mai cuprinzătoare realitate proprie și autonomă, care nu este neapărat rezultatul relațiilor dintre state. Din capul locului trebuie precizat că globalizarea nu este un proces social și cultural lipsit de tensiuni și contradicții; ca orice realitate socială și culturală în curs de apariție, cea propulsată de actualele procese de globalizare, este o realitate traversată de conflicte și contradicții. Ceea ce însă actualele tendințe proiectate de globalizare lasă să se întrevadă este că globalizarea nu aduce cu sine *uniformizare*, ci o unitate constituită prin întâlnirea diversității, prin colaborarea diversității la apariția noilor structuri globale.

Ceea ce deosebește globalismul de orice alte tendințe universaliste anterioare, ca cele promovate de știință și religie, este apariția unei condiții umane globale, dublată de conturarea unei conștiințe globale. Acesta propulsează în prim plan întreaga planetă, ca scenă pentru acțiunea agenților umani. Numai că, de data aceasta, acțiunea actorilor sociali se desfășoară în perspectiva unui interes comun în promovarea unei intervenții colective, cerută de rezolvarea unor probleme globale, ca: limitele creșterii și resursele naturale, presiunea creată de dimensiunile populației sau pericolul unui război nuclear, panica globală creată de SIDA.

Pe de altă parte globalizarea aduce cu sine apariția unor mentalități și comportamente (ex. tipul cosmopolitului), care reflectă tocmai realitatea acțiunii globale, din perspectiva căreia conturarea unei culturi și conștiințe globale: (i) ridică problema redefinirii culturii; (ii) implică reconsiderarea conceptului de societate definit de sociologie după modelul unui tip de comunitate ca cel reprezentat de statul-națiune; (iii) impune în-globarea unei realități ca cea a etniei, care se pare că devine crescând incisivă în căutarea și formularea de identități contemporane.

Acest proces social, extrem de complex, care este globalizarea, se exprimă la nivelul realității sociale prin câteva fenomene de acum de o certă substanță ontologică:

(i) Globalizarea capitalului;

(ii) Apariția unor noi activități profesionale (în arhitectură, reclamă, film, video, televiziune, muzică, imagine etc.), care nu numai că lucrează în afara modelelor profesionale și organizaționale tradiționale ale statului-națiune, dar au de a face într-un mod direct cu problemele comunicării trans și inter-culturale;

(iii) Complexitatea și multidirecționalitatea fluxurilor culturale care pulverizează, de pildă, o structurare tradițională a lumii, ca cea reprezentată de cuplul centru-periferie;

(iv) Apariția unei ecumene globale definită ca o regiune de persistentă interacțiune și schimb cultural ce se realizează prin intermediul a ceea ce U. Hannerz numește: (i) etno-sfere. (ehnoscapes) — produse de fluxul de turiști, refugiați, exilați sau muncitori temporari; (ii) tehnosfere (technoscapes) — reprezentate de fluxul de mașini și tehnologie produs de corporațiile naționale și multinaționale sau de agențiile guvernamentale; (iii) media-sfere (mediascapes) — întruchipate de circulația de imagini și informație purtate pretutindeni în lume de ziare, televiziune, film; (iv) ideo-sfere (ideoscapes) — asociate cu fluxul de imagini pe care îl vehiculează, de pildă, ideologiile; etc.

Dincolo de evidența ontologică a celor câteva enumerate realități generate de globalizare, acest proces social și cultural aduce cu sine în planul teoriei sociale complexitatea și contradicțiile sale, care: (i) dau naștere unei abordări teoretice polemice; și (ii) necesităii de a revedea și regândi unele dintre conceptele fundamentale ale științelor sociale.

Astfel, reacțiile teoretice generate de reflecția pe marginea globalizării includ: (i) pe de o parte, acea categorie de abordări conceptuale ce cuprinde deopotrivă relativismul și globalismul; (ii) iar pe de altă parte, acea categorie de teorii ce pot fi divizate în economism și culturalism.

Pentru relativism (P. Winch, "The Idea of Social Science and Its Relation to Philosophy") globalizarea este un proces social quasi inexistent și lipsit de sens, în măsura în care această orientare anti-fundațională și anti-totalizatoare refuză orice perspectivă universalizatoare, considerând că între diferitele "forme de viață" individuale și colective există discontinuități de netrecut. La baza acestei abordări teoretice se află conceptul de "formă de viață", care închide deopotrivă posibilitatea comunicării între diferite forme de viață, fie ele culturi, societăți sau modalități de exprimare a spiritului uman, cât și posibilitatea de a aborda aceste forme de viață dintr-o perspectivă totalizatoare, care aduce în prim plan fie existența unei realități globale, ca cea apărută azi în plan istoric, fie unitatea spiritului uman, ceea ce mută deja domeniul argumentării la nivel filosofic.

Pentru globalism, din contră, este de dorit și posibil ca lumea să fie concepută ca un întreg, deoarece din unghiul unei ontologii globale și realiste această orientare afirmă existența unei singure realități și a unei singure minți, cea umană, chiar dacă acestea îmbracă variate forme de manifestare. Astfel, dinspre partea acestei concepții devine posibil ca orice fenomen local (formă de viață) să fie explicat, într-o măsură mai mare sau mai mică, ca rezultat din dinamica sistemului global.

Într-o altă tonalitate, o orientare teoretică cum este economismul (I. Wallerstein) explică globalizarea în principal prin intermediul conceptului de sistem mondial. Din perspectiva acestui concept, relațiile de producție sînt primare în procesele și în schimbarea socială, și de aceea ele sînt și principalele și cele mai semnificative canale prin care globalizarea are loc. Situat la antipodi în raport cu economismul, culturalismul (R. Robertson) afirmă ca schelet al globalizării fenomenele culturale. Astfel, pentru Robertson cultura globală are o dinamică independentă de factorii economici, conștiința globalizării vieții și răspunsul (cultural și mental) fiind ceea ce afectează și pătrunde viața oamenilor și a societăților, ridicînd-o la un nivel global.

Tabloul schițat mai sus oferă doar o vagă și generală creionare: (i) a realității pe care o circumscriu procesele contemporane de globalizare a vieții umane; și (ii) a frământărilor

și abordărilor teoretice generate în teoria socială de nevoia de a reflecta și de a lucra conceptual asupra acestei noi realități socio-culturale produsă de globalizare. În cadrul acestui general tablou sinoptic al globalizării ce conturează problema decupată de condiția umană globală și de relația acesteia cu cultura.

În consecință, scopul mult mai restrâns al acestui articol este: (i) încercarea de a concentra impactul pe care globalizarea îl are deopotrivă asupra realității ontologice a culturii în lumea contemporană, cât și asupra noii semnificații pe care în teoria socială conceptul de cultură începe să o capete; și (ii) semnificația filosofică a globalizării, care permite astfel formularea în teoria socială a unei clare distincții între conceptul de ființă umană, participantă la o realitate globală ce transcende granițele unei culturi sau societăți particulare, și conceptul de agent social, de regulă definit ca membru al unei comunități sau culturi.

GLOBALIZAREA ȘI MITUL INTEGRĂRII CULTURALE

Actualul proces de globalizare aduce în prim plan ceea ce M. Archer numește "mitul integrării culturale". Acesta se referă, pe de o parte, la acele teorii pentru care cultura este un epifenomen al structurii, iar pe de altă parte, la acele orientări teoretice pentru care cultura înseamnă omogenitate și uniformitate, lipsa alternativelor, inhibarea lor atât ca variație intra-culturală, cât și ca variante trans-culturale.

Ipoteza acestui articol este aceea că procesele contemporane de globalizare se constituie într-un argument împotriva oricărei forme a mitului integrării culturale; un argument care impune revizuirea unora dintre tezele sus-menționatelor teorii. Structura contra argumentului pe care globalizarea îl lasă să se întrevadă debutează cu un element ca cel reprezentat de puternica relativizare contemporană a divizării lumii în centre și periferii. Această relativizare aduce deja ipotetica uniformitate a lumii într-un orizont problematic, deoarece, în măsura în care centrul nu mai arestează ideologic alternativele culturale ale periferiei, atât centrul cât și periferia se transformă în alternative, în soluții culturale printre multe altele, și astfel diversitatea pe care globalizarea o propulsează în contacte la nivel planetar are șanse de a deveni o realitate în care politicul nu mai deformează culturalul.

Un alt pas în derularea argumentului pe care globalizarea îl permite împotriva integrării culturale este reprezentat de faptul că apariția unei condiții umane globale purtată de fluxuri culturale planetare exprimă o puternică deteritorializare a culturii. Deteritorializarea culturii înseamnă că pe de o parte, mesajele culturale locale dobândesc o semnificație descifrabilă în locuri "străine" de contextul lor de origine, iar pe de altă parte înseamnă că "localul" de pretutindeni poate oricând deveni parte constitutivă în schimburile culturale globale, ca și în formarea noilor structuri, mentalități și comportamente globale.

De aceea, așa cum remarcă R. Robertson, globalizarea nu numai că se constituie într-un argument împotriva mitului integrării culturale, dar ea semnifică deopotrivă particularizarea universalului și universalizarea particularului. Prima dintre cele două dimensiuni ale globalizării implică ideea unui universal căruia i se dă concretețe umană globală; în timp ce cea de a doua dimensiune indică faptul că virtual nu există nici o limită în direcția exprimării particularului, a unicității. Astfel stînd lucrurile, nici o barieră nu mai îngheață în instanțe privilegiate (superioritatea culturii occidentale) sau damnate (inferiorita-

tea culturilor "periferice") deosebirea și diferența. Aceasta conduce mai departe către ideea conform căreia globalizarea alterează însăși noțiunea de "celălalt", ca și cea de "străin". Deoarece într-o lume în care centrul și periferia își pierd sensul, iar fluxurile culturale sînt multidirecționale, "celălalt", ca și "străinul", își pierd contururile ostile putînd oricînd deveni parte constitutivă a propriului "eu".

Unitatea prin diversitate pe care o aduce cu sine globalizarea (care este departe de a însemna uniformizare, de regulă legată de forme tradiționale de structurare a lumii — ex. impunerea unui singur model cultural, ca cel occidental), ca și crescînda deteritorializare a culturii, indică începutul unui proces de eliberare a culturii din granițele statului-națiune. Drept consecință cultura începe să înregistreze un început de schimbare a statutului său ontologic. Astfel, dintr-un instrument mai degrabă ideologic al statului-națiune pentru realizarea integrării naționale și sociale, cultura începe să întruchipeze acel set dinamic de elemente (valori, credințe, idei), care nu aparțin neapărat culturii în care indivizii sînt membrii, pe care aceștia le angajează în aflarea și formularea identității lor deopotrivă ca agenți sociali și ca ființe umane.

Această căutare a identității în cadre care transgresează un structural elaborat pe calapodul statului-națiune își află una din expresiile sale contemporane în mișcările etnice. Departe de a fi o negare a globalizării, acest proces socio-cultural și politic descrie unul dintre canalele prin care globalizarea creionează conturul unei noi realități. În același timp, actualele mișcări etnice probează tocmai această desprindere a culturii din cadrele statului-națiune și transformarea acesteia într-un mai fluid element angajat mai degrabă în reformularea activă a propriului sine al indivizilor.

Ascendenta depolitizare a culturii pe care mișcările etnice o reflectă dovedește aceea că: (i) în contextul globalizării agentul începe să se mute dinspre statul-națiune înspre nivelul straturilor culturale și istorice mai adînci pe care le reprezintă etnia sau înspre nivelul emergentelor realității globale; ambele dimensiuni resemnifică statul-națiune și odată cu el clasicul concept de societate, definită de sociologie în principal după modelul statului-națiune; (ii) diversitatea pe care procesele de globalizare o propulsează la nivel planetar, făcînd-o mai vizibilă ca niciodată, generează actuala căutare și afirmare a identităților culturale pe care mișcările etnice o exprimă; (iii) resemnificarea statului-națiune pe care globalizarea o poartă cu sine probează de asemenea că însăși noțiunea de local își modifică treptat conotația, deoarece localul în sensul definit de etnie se pare că posedă capacitatea de a reflecta mai direct și mai puțin inhibant realităților globale și mesajele lor. Analiza de mai sus este doar o ipoteză; una care încearcă să dea sens uneia dintre cele mai acute convulsii contemporane, actualele mișcări etnice, care neîndoielnic, dincolo de orice altă apreciere, sînt deopotrivă o consecință a globalizării și un canal, tensionat și contradictoriu prin care o nouă realitate capătă contur.

GLOBALIZAREA ȘI CALITATEA DE FIINȚE UMANE

Realitatea globalizării, faptul că prinde contur o condiție umană globală, susținută deopotrivă material (sistemul economic mondial) și mental (conștiința globală) argumentează pentru sensul distincției dintre ființe umane și agenți sociali. Astfel, dacă conceptul de agent social se referă mai degrabă la ceea ce gîndesc și la ceea ce fac indivizii ca

membrii ai unei anume culturi sau societăți, la diferențele mai mult sau mai puțin accentuate dintre indivizi, conceptul de ființe umane semnifică aceea că dincolo de aceste diferențe, dincolo de particularități, agenții sociali împărtășesc calitatea comună de ființe umane, și în primul rând unitatea formală a intelectului uman, care face posibilă înțelegerea și decodificarea mesajelor culturale de pretutindeni. Astfel, conceptul de ființe umane se arată a fi mai vast decât cel de agent social, deoarece extensiunea sa este una care cuprinde agenții sociali de pretutindeni în contururile unei condiții și conștiințe umane globale. În felul acesta se poate explica comunicarea transculturală ca o realitate fundamentală în contextul globalizării, anume din perspectiva unei umanități ce-și capătă substanța și concretețea din așezarea vieții umane la un nivel planetar.

Dar mai adânc, filosoficește, într-un argument îndreptat împotriva relativismului și a totalei închideri în sine a formelor de viață, globalizarea pledează pentru unitatea formală a intelectului uman, pentru o umanitate care, grație acestei unități formale, poate comunica și se poate constitui la un nivel transcultural în pofida diferitelor forme, expresii pe care unitatea le îmbracă. Globalizarea este deci posibilă tocmai deoarece există această unitate formală a intelectului uman, ce-și capătă substanța istorică doar actualizându-se prin propulsarea vieții umane la nivelul întregii planete.

În sprijinul acestui argument, care afirmă posibilitatea decodificării logice a mesajelor transculturale, pe care globalizarea le răspîndește în cele mai diverse părți ale lumii, poate fi menționată necesitatea, creată de aceeași globalizare a vieții și a conștiinței umane, de a elabora un vocabular internațional al științelor sociale. Acesta fiind menit deopotrivă să înlesnească abordarea noilor realități și comunicarea interculturală a sociologilor; evident, o comunicare mediată de concepte care să aibă sens pentru toate părțile implicate.

În acest context, al elaborării unui vocabular internațional al științelor sociale, trebuie citată încercarea unui sociolog african, A. A. Akiwowo, de a găsi în miturile unui trib african sensuri similare cu cele ale conceptelor sociologice, elaborate în cadre occidentale. Încercarea este semnificativă deoarece își propune să reabiliteze într-un context generat de globalizare a categoriei de credințe, cele aparținând miturilor, încă larg considerate iraționale și imposibil de descifrat cu instrumentele logicii, care este eminentamente o creație occidentală.

În sprijinul argumentului conform căruia există o singură minte, cea umașă, sociologul african, A. A. Akiwowo, și-a propus să demonstreze că se poate face sociologie (o elaborare culturală occidentală!) într-un idiom african, cel al tribului Yoruba. Aceasta este posibil, deoarece, așa cum Akiwowo crede, "Realitatea socială este una singură, doar conștiința acestei realități este la plural". Astfel, tradiția orală a tribului Yoruba, miturile acestei populații africane pot fi în așa fel interpretate încît să exprime noțiuni care permit abordarea și analiza realității sociale. De pildă, Akiwowo și-a propus dezvoltarea unei paradigme a societății dintr-un mit al creației bazat pe principiul Asuwada. Acest principiu are în concepția gînditorului african trei sensuri: (i) spune de ce în lume este ceva mai degrabă decât nimic; (ii) spune că ființele umane sînt ceea ce sînt deoarece ele se asociază pentru un scop comun, și această asociere este societatea; (iii) spune, de asemenea, că substanța vieții umane constă în a te uni pentru un scop comun. Deci, Asuwada cuprinde două concepții: a coexista și a te uni în vederea unui scop comun. Al doilea sens corespunde

în concepția lui Akiwowo conceptului occidental de societate. Efortul său este deci acela de a demonstra că miturile, tradiția orală în general, departe de a aparține indescifrabilei cu instrumente logice categorii a credințelor iraționale, au un schelet logic, inteligibil ce permite întîlnirea lor pe același plan cu conceptele elaborate în contexte culturale occidentale.

Astfel, sensul acoperit de cele două creații culturale, sociologia de proveniență occidentală și miturile venite dintr-un cadru tradițional arhaic este același, deoarece ele indică aceeași realitate și sînt produsul aceleiași minți, cea umană. Dar, actualizarea și acordarea de substanță istorică faptului că există o singură minte, cea umană, se datorează contemporanelor procese de globalizare, care, atît filosofic, cît și istoric, pun omenirea în fața unor noi situații, care, tocmai pentru că nu pot fi în totalitate soluționate cu mijloace tradiționale, cer o dinamică, o flexibilitate și o disponibilitate atît pentru schimbare, cît și pentru acceptarea "celuilalt", pe care multe minți umane refuză încă să le accepte.

În locul concluziilor merită spusă că globalizarea impune minții umane o deosebită flexibilitate și toleranță, în condițiile în care constituirea noilor realități planetare aruncă diversitatea culturală a omenirii într-un contact strîns și prelungit, în contextul căruia noțiunea de "străin" se cere reconsiderată. De asemenea, aceeași globalizare, departe de a hrăni provincialismul, îl resemnifică atît din perspectiva unei condiții globale, care înseamnă destin și interese colective, cît și din perspectiva unei reformulări a identității prin coborîrea în straturile mai adînci ale etniei, acoperite de mai recent creatul cadru istoric al statului-națiune.

BIBLIOGRAFIE

1. M. Archer, *Sociology for one world: unity and diversity*, în *International Sociology*, vol. 6, No. 2, pp. 131-147.
2. A. A. Akiwowo, *Indigenization of the social sciences and emancipation of thought: a maledictory lecture*.
3. O. B. Lawuyi, O. Taiwo, *Towards an african sociological tradition: a rejoinder to akiwowo and makinde*, în *International sociology*, vol. 5, No. 1, pp. 57-73, March 1990.
4. Anthony D. King, ed. *Culture, globalization and the world system: contemporary conditions for the representation of identity*, London, MacMillan, 1991.